

KAJTÁR MÁRTON

(1929–1991)

Újjáalakított szerkesztőbizottságunk első ülésére még eljött, fáradtan mosolygott, amikor arra kértük, hogy a példaértékű Miért piros a paprika című, okosan tanító cikkéhez hasonló írásokkal segítse lapunkat. Közös terveket szövögettünk, később üzent, beteg, most ne várjuk. Azután már csak a halálhíre érkezett.

Szerkesztőbizottsági tagként, hosszú éveken át kedves önzetlenséggel segítette munkánkat, rejtőzködő szerénységgel mindig csak adott. Távoztával újabb tartópillér hullt ki szélszaggatott mennyezetünk alól. Munkatársának búcsúbeszédével köszönünk el mi is tőle.

Kedves kollégák, kedves barátaim;* a hír igaz: Kajtár Márton június 21-én, pénteken délután négy órakor meghalt. Még nem volt 62 éves. Búcsúzásul idézzük fel pályafutásának főbb állomásait, aminek mi is személyes tanúi lehettünk, hiszen négy évtizeden át élt együtt velünk, itt az egyetemen.

Kajtár Márton 1949-ben másodévesként került a pesti tudományegyetemre. Az ő évfolyama volt az első, amely itt hallgatta Bruckner Győző hírneves szerves kémiai előadásait és speciális kollégiumait. Ez számára is meghatározó jelentőségű volt. A kiváló pannonhalmi diák az egyetemen is első volt az eminensek között, így nem csoda, hogy már 1952-ben kinevezték a szerves kémiai tanszék aszisztensévé. Vitathatatlan tehetségének és megnyerő egyéniségének köszönhető, hogy ezt a kiválasztást a Rákosi-idők pártja a világnézeti problémák ellenére sem ellenezte. A pártortodoxok talán az aszketikus szigorú erkölcsöt, a revizionisták a kellemes közösségi magatartást találták szimpatikusnak benne.

A kezdő tanárság első sorban az oktatás terén ért el sikereket, míg a reá rótt kísérleti munka eleinte nem sok örömet jelentett neki. Akkoriban többször panaszkodott, hogy pályát tévesztett, szívesnek kellett volna mennie. Ezt bizonyítandó, nyári éjszakákon a Károlyi-kert egyik padjára állva gyakran elszavalta nekünk a Cyrano orrmonológját, mondhatom kitűnően. Ilyen műsorra akkor került sor, amikor az aznapi „társasági élet” néhány pohárka leöntésével befejezve, hazaballagtunk albérlési magányunkba. Mert Márton népszerű és szívesen látott társasági fiú is volt, és a gálás gavallér jóvoltából időnként egészen jól kerestek a virágárusok és a cigányprimások.

De a diákos bohéméletnek egyszerre csak vége szakadt, jött 1956. Nyár elején az esküvő, októberben a forradalom boldog pillanatai, majd novembertől kezdve a restauráció depressziós éve. Az '56-ban itthon maradtak kis csapatának tagjaként Kajtár Márton is részt vállalt a szétzilált tanszék újraélesztésében, de most már nem kísérletező gyakornokként, hanem a tanszék egyre fontosabbá váló, alkotó munkatársaként. Kutatási területe a peptidkémia maradt, de ezen belül egyre inkább vonzódott a szerkezeti és sztereokémiai problémák felvetéséhez és megoldásához.

Széles körű tudása és szakmai intelligenciája a Bruckner-tankönyv kötetének megalkotása terén sem volt nélkülözhető, ebben a munkában már 1958-tól kezdve közreműködött. Kritikai javaslatait Bruckner professzor annyira komolyan vette, hogy még a tördelt levonat szerzői korrektúráját is vállalta, szelíden megfeddve őt azért, hogy a vállalt munka befejezését – szokásához híven – az utolsó utáni pillanatra halasztotta. Később Kajtár Márton önállóan is írt fejezeteket a Bruckner-könyvbe. Átfogó tudására jellemző, hogy éppen két egymástól igen távoli határterületet dolgozott fel, az interpretatív elméleti szerves kémiát és az életfolyamatok szerves kémiáját.

Idősödve egyre jobban szerette szakmáját. Utólag visszapillantva, közülünk alighanem ő töltötte a legtöbb időt a tanszéken. Személye körül ugyan lassan feledésbe merültek a nosztalgiaszavalkók, a cigányzenével kísért nótázások, de csak azért, hogy átadják helyüket a Thomas Mann, Bartók Béla és Paul Klee iránt érzett rajongásnak, amiben kiváló élettársa is osztozott. A Kajtár Mártonnal töltött baráti órák mások számára is megnyitották az utat a kortárs zenéhez és a modern művészethez. Elmondhatják ezt mindazok, akik kapcsolatba kerültek vele, és tapasztalhatták szinte mindenki

iránt tanúsított közvetlen baráti érzéseit, nyitottságát és tudást átadó készségét.

A hatvanas évek vége fordulópont volt Kajtár Márton életében. Ekkor foglalta össze peptidkémiai munkásságát egy vasikos kandidátusi disszertációban. Ragyogó írásmű volt ez, szakmai és irodalmi értelemben egyaránt. Első olvasóként azért némi malíciával ezt az olasz mondást idéztem neki: se non è vero, è ben trovato, ha nem is igaz, de jól van kitalálva ... Mert évődünk azon, hogy őt írás közben néha bizony elragadja a hév, és olyanokat is leír, amiről úgy gondolja, hogy annak biztos ügy kell lennie. Utólag persze mindennek pontosan utánanézett, és fájó szívvel kihúzta – ha kellett – a nem verifikálható fordulatokat és állításokat. A kandidátusi cím birtokosát 1969-ben docenssé nevezték ki, jelölül annak, hogy a puhuló diktatúrában Kajtár Márton immár szalonképessé vált.

1970-ben Kajtár Márton Humboldt-ösztöndíjasként hosszabb időre Németországba került. Itt mélyült el szakmai barátságára Günther Sznatzke professzorral, az ORD-CD spektroszkópia világhírű művelőjével és nesztorával. Így lett csakhamar Kajtár Márton a magyarországi „helytartó”, a hazai kiroptikai spektroszkópiás kutatások úttörője. A tanszékre telepített nagyműszerekre támaszkodva, országos igényeket kielégítő kiroptikai laboratóriumot szervezett. Hazánkban szinte mindegyik jelentős szerveskémikus kooperált és publikált velük közösen. Rá ezekben a munkákban a sztereokémiai problémák megoldása hárult.

Bruckner Győző legendás oktatói habitusához és előadói stílusához Kajtár Márton állt a legközelebb. Nem véletlen, hogy „birodalmának” felosztásakor Bruckner professzor az oktatást kívánta Kajtár Mártonra örökül hagyni. A hetvenes évek elején valóban ő vette át hosszú évekre a kémiatanárok képzésének és továbbképzésének tanszéki irányítását. 1980-tól a

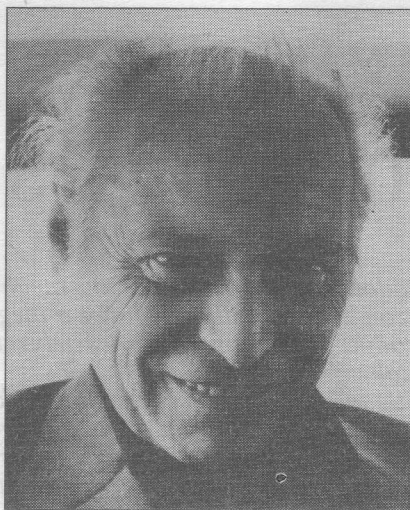
* Az ELTE szerves kémiai tanszékén 1991. jún. 24-én elhangzott búcsúztatás.

tudományegyetemi vegyészképzésben vállalt szerepet. Újjászervezte a szerves kémiai főkéllégium záró részét, amely a természetes szénvegyületek kémiáját öleli fel és betetőzi az alapozó stúdiumokat.

Kajtár Márton oktatási tevékenysége távolról sem korlátozódott a tanszéki munkára. Így meghatározó szerepre vállalkozott a középfokú kémiaképzés országos szintű reformjában. Ő az egyik szerzője az 1984-es kiadású gimnáziumi szerveskémia-tankönyvnek. Ezzel párhuzamosan kémia szakos tanárjelöltek részére ötkötetes jegyzetet is írt, amelyet középiskolai tanárok továbbképzési anyagként is elfogadtak. Ennek átdolgozásával és jelentős kibővítésével született meg 1984-ben a Változatok négy elemre című, szerves kémiai tárgyú, kétkötetes tudományos ismeretterjesztő könyve, amely nagy sikert aratott. Nagy élmény volt számomra, hogy ezt a könyvet lektorálhattam, és a szerző ragyogó ötleteit, eredeti írói megoldásait szinte születésük pillanatában megismerhettem. A könyv messze túlnó a jól sikerült népszerűsítés keretein; jeles bizonyítéka annak, hogy a kémia tudományát nem tekinthetjük elfogadott klisék unalmas gyűjteményének, hanem egy olyan területnek, ahol a játék, a művészet és a szuverén gondolkodás egyaránt tág teret kap.

Visszatérve a Humboldt-ösztöndíjas időkre, Kajtár Márton számára ez nem csak új szakmai távlatokat jelentett, hanem kitárta előtte Európa kulturális kapuit is. Végre eredetiben láthatta a kedvenc modern műalkotásait, megismerkedhetett eddig csak könyvekből ismert tájakkal, városokkal. Szívéhez nőtt elegáns Audi kocsiján hazatérve, igazi értelemben vett polgári életformát létesített maga körül, biztos ízlésű felesége közreműködésével. Néhány figyelemre méltó képzőművészeti tárgy is díszítette a szépen berendezett lakást, amelynek falára évekkel azelőtt azért nem kerülhetett egy csodás és voltaképpen elérhető árú Egyrkép, mert Kajtár Mártonnak nem volt annyi pénze, hogy az aukción még további 500 forintot rálicitálhatott volna erre a festményre, amit azután egész életében sajnált.

A hiúság nem volt jellemző Kajtár Mártonra. Sok évvel ezelőtt mégis megsúgta nekem, hogy azt azért szeretné, ha névtáblájára egyszer kiírhatná, hogy egyetemi tanár. Megjegyzem, ezt akkor sem tette meg, amikor már jogcíme volt rá. A professzori cím elérésére valójában nem is törekedett céltudatosan. Doktori dolgozatának megírását húzta-halasztotta. Jellemző, hogy a dolgozat beadását már a pártszervezet is kezdte reklamálni. De minden jó, ha jó a vége: az akadémiai doktori védésnek végül nemcsak szakmai, hanem társadalmi szempontból is hatalmas sikere volt, így az 1987. évi professzori kinevezés szinte automatikusan következett be.

Vezérlő elvei: hit, alázat, szolgálat

A nyolcvanas évek második fele Kajtár Mártonnak meghozta a nemzetközi elismertséget is. Publikációinak száma addigra már meghaladta a százat, cikket közölt tőle a J. Am. Chem. Soc. is. Nemzetközi konferenciákat szervezett, és kapott ilyenekre meghívást. Súlyos betegsége azonban már megakadályozta abban, hogy az 1991. évi akadémiai nagyhétet előadja, és le kellett mondania azt a plenáris előadást, amelyet az 1991. évi bochumi CD-konferencián tartott volna.

Kajtár Márton egészségének eleinte szinte észrevehetetlen hanyatlását anyagi körülményeinek és lehetőségeinek lassú dekadenciája kísérte, ami sajnos jellemző a kortárs magyar értelmiség egészére is. Bár mindkét szeretett gyermekének egyetemi diplomát adott a kezébe, mégis bántotta őt, hogy nem tudta őket annyira segíteni, ahogy szeretne volna. Ő maga egyre szerényebben élt. A kocsitartástól is megválva, életének színtere szinte kizárólag az otthoni és egyetemi dolgozószobája lett, ahol gyakran még este 10 órák is égett a villany. Az utóbbi időben életének legnagyobb örömét alighanem kis unokája jelentette, akinek nyiladozó értelmét és szinte felnőtt észjárását féltő gonddal fejlesztgette. Utolsó nagyobb munkája, a Diáklexikon alkotói szerkesztése már erősen fárasztotta. Arra azonban mégis készült, hogy nemsokára nekilátunk az évtizedek óta tervezett egyetemi tankönyv, a „kis-Bruckner” megírásának, a részleteiből tematikát is fontolgattuk. Ez a mű sajnos már sohasem fog elkészülni.

Sok derűvel, de még több szomorúsággal visszatekintve az elmúlt 40 évre, kutatom, hogy mi is volt Kajtár Márton életének és hallatlan népszerűségének a titka. Nagy tudású, rendíthetetlen hitű és szilárd erkölcsű férfi volt, aki szeretni tudta az embereket, és azok is szerették őt. Ilyen egyszerű lenne az egész? Kicsit mélyebbre hatolva még azt is látnunk kell, hogy ő bizony senkinek az előmenetelét nem gá-

tolta, pályatársainak az övénel magasabbra ívelő karrierjét sohasem irigyelte, de még csak nem is kritizálta. Életének három vezérlő motívuma volt, a hit, az alázat és a szolgálat, ami a szülői házban és Pannonhalmán vésődött beléje.

A keresztény hit és a hűség a katolikus egyház iránt volt Kajtár Márton életének szövete, mely determinálta mindennapi cselekvéseit és gondolkodását. Ezt a hitét az elmúlt évtizedek során soha, egyetlen percre sem tagadta meg, nem is leplezte, nyíltan vállalva minden kockázatot, ide értve karrierjének esetleges derékba törését. Hűségének jutalmát talán már a Földön is megkapta. Hitvallása szerencsére sose tette kirekesztetté vagy üldözötté, és búcsúja a földi létől hozzá méltóan nemes és megnyugvással teli lehetett.

Kajtár Mártonban az erős hit mellé alázat és szolgálat is párosult. Úgy tudott fáradhatatlanul tanítani a katedrán, beszélgetésekben, vizsgákon, értekezések műalkotás értékű bírálatában, hogy soha senkit meg nem sértett, meg nem alázott, mivel magát sohasem tartotta többre, mint partnerét. Róla is elmondhatjuk, hogy a nemzet napszámosa volt. Fizetséget nem várva hirdette a tudomány erejét és szépségét kicsinek és nagyknak. Ugyanolyan élvezettel és felkészültséggel beszélt a magyar kisvárosok tanítói-tanári közösségének és diákjainak, mint az Akadémia plénuma előtt. Mindezt tizedannyi kiűntetést sem kapott, mint közéletünk nagyjai, de a dolognak ez a része nem is érdekelte. A legbüszkébb arra volt, hogy legkedvesebb közönsége, az egyetemi hallgatók saját kezdeményezésükre és saját döntésük alapján kiváló oktatóknak választották. Népszerűsége napjainkra sem csökkent. Egy 1990-ben végzett hallgatói közvélemény-kutatás szerint ő volt a legjobb a vegyészeket oktató tanártársai között.

Kajtár Márton 1986-ban jutott a csúcsra, az Akadémiai Díj elnyerésével. Nem vagyok azonban egyedül azzal a véleményemmel, hogy az „elkötelezett szellemiségű” Akadémia szegénye, hogy Kajtár Márton még az előszobába se kerülhetett, holott kevés kémikus érdemelte volna meg jobban az ideális értelemben vett tudományos akadémiai tagságot, mint éppen ő. Kiábrándító, hogy a rendszerváltás sem emelte fel az őt megillető helyre. Látni kell, hogy igazán fontos kérdésekben sem a múltban, sem napjainkban nem kérték ki a véleményét, nem igényelték tanácsait.

Kedves barátaim! Kajtár Márton méltatása ne végződjék keserű felhangokkal. Szögezzük le, hogy sokunk számára személyiségének fő vonásai példaképnek számítanak. A közösségben, ahol élt, a protokoll szerint nem ő volt a rangidős, életművét és hatását tekintve mégis övé a győztesnek járó babérokoszorú.

KUCSMAN ÁRPÁD